գացած մեծամասնութեան համար: Օրինակ, աչքի անցնելով ռուսական մի քանի պատկերազարդ և անպատկեր թերթերի մէջ տպված կենսագրական մանրամասնութիւնները այն մեծանուն մարդի, որի վրա է ուղղած այժմ ամբողջ Ռուսաստանի աչքը և յոյսը, ոչ մինի մէջ այդ թերթերից մենք չը կարողացանք նկատել գոնէ մի խօսք այդ անձի ազգային ծագման մասին, որով անշուշտ կարող էր պարծենալ ոչ թէ մի փոքրիկ հին ազգ, ինչպէս հայոցն է, այլ և իւրաքանչիւր մեծ ազգութիւն: Այդ մարդը մեր նախնեաց արիւնը կրող և նոցա տաղանդը ժառանգող կոմս Լօրիս-Մէլիքօվն է, որի մասին այնչափ գովասանք և ըղձամղմունք յայտնելու ժամանակ, ոչ մինը ռուս լրագիրներից մի խօսքով անգամ չը յիշեց թէ ո՞ր ազգութեան է պատկանում Ռուսաստանի այժմեան ընդհանուր սիրոյ և յուսոյ նշանակը: Մի մարդ, որի երևալը Ռուսաստանի հորիզոնում ասել տուաւ իր համար դեռ պատմութեան մէջ ոչ մինի համար չասված խօսքեր. ex oriente lux, մի՞թէ բիչ խրախոյս և բարի նախանձ կը յարուցանէր իր և միւս ազգութիւնների մէջ, եթէ նորա անհատական արժանաւորութիւնները հէնց մի կտոր վերաբերվէր և այն ազգին, որը եօթը տասնեակ տարվայ մէջ տուել է Ռուսաստանին մի ամբողջ դաս երևելի մարդիկների, որոնցից իւրաքանչիւրը նոյնպէս իրաւունք է ունեցել ասել տալու, մանաւանդ պատերազմական ասպարիզում. ex oriente lux: Մեր կարծիքով երկուսից մէկը. կամ հարկաւոր է հեռևել ճիշդ կոսմոպոլիտական սկզբունքներին և մասնաւոր մարդկանց յատկութիւնները բնաւ երբէք չը տարածել ընդհանրութեան վրա, կամ թէ հակառակ դէպքում, հարկաւոր է ունենալ այնչափ տակտ, որ արժանաւորութիւններով յափշտակվելու ժամանակ գոնէ հէնց մի խօսքով յիշել և այն ազգութիւնը, որի հետ անշուշտ կապված է յափշտակութեան առարկան իւր բոլոր անհատական բարձր նշաններով:

Իսկ եթէ յարգելի ռուս լրագիրները, ինչպէս Нива, Новое Время և այլն չը գիտեն կոմս Լօրիս-Մէլիքօվի ծագումը, թող նոքա գիտեն իւրաքանչիւր օտարազգի և սահմանից դուրս հրատարակվող լրագիրներին, որոնք շատ լաւ գիտեն այդ...

Դր. Նիկողոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԱՐՄԵՆՍԿԻՑ

—

Մարտի 6-ին

Ցնցիս հայ երիտասարդները տեղեկանալով պատուական «Մշակ» լրագրի միջոցով իրենց համարին եղբարց՝ Ցաճկահայերի սովի ճգնաժամի մասին, մի ընկերական խումբ կազմեցին գլխաւորաբար աշխատութեամբ պ. Գրիգոր Ալթնթօղեանցի և պ. Լուսեղէն Նալբանդեանցի և ներկայ փետրվար ամսի 29-ին թատրօնական մի ներկայացումն տուին յօգուտ վանի սովատանջների։ Ներկայացումն բաւական գեղեցիկ անցաւ ի մեծ գոհունակութիւն հանդիսականաց, և պէտք է ասել, այս առաջին անգամն է, որ Արմենսկի պէս մի գաւառական քաղաքում տեղի է ունենում մայրենի լեզուով թատրօնական ներկայացումն, որից գոյացած 108 րուբլիից հանելով 34 րուբլի թատրօնական ծախսը, մնացած 74 րուբլին ա՛ն ուղարկում եմ ձեզ, խնդրելով, որ բարեհաճէք, պ. խմբագիր, հասցնել սոյն աննշան գումարը ըստ պատկանելոյն, և եթէ կարելի է՝ տպագրել այս իմ կարճառօտ նամակը «Մշակի» էջերի մէջ 'ի միամտութիւն և 'ի խրախոյս աշխատաւորաց, որոնք հաւատացին յանձնել ինձ այս փողերը ձեզ հասցնելու համար։

Օգսենտ քահանայ Հայրունի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 27 մարտի

«Մշակ» պատուական լրագրի միջոցաւ կը փութամ յայտնել, որ այսօր մեծ. պ. Աղէքսանդր Լազրեւ Թայիրեանցից յօգուտ Վասպուրականի սովեալներուն ստացայ հ ի ն գ հ ա ր ի ւ ր րուբլի նուէր մը, որը պ. Նուիրատուի ցանկութեան համեմատ հեռագրաւ ամբողջապէս Կ. Պօլիս մեր աւետրական տան թղթակցին փոխագրելով կարգադրած եմ ուղղակի Վան Խրիմեան սրբազանին հասցնելու։

Ընդունեցէք և այլն։

Վահրամ Մութաֆեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ՍԱԼԵԱՆԻՑ մեզ գրում են, որ այս տարվայ երկարատև և սաստիկ ձմեռը այդ կողմերում մեծամեծ վնասների պատճառ է դարձել։ Առաւելապէս վնասվել է Մուղանի անապատի Շահսէվան կոչված վրանաբնակ ցեղը, որոնց ապրուստի գլխաւոր աղբիւրն է անասնապահութիւնը։ Անասունները ցրտից մեծ մասամբ կոտորվել են և այժմ 100 ոչխարից 30 չէ մնացել, նոյնպէս վնասվել են միւս չորքոտանիները, մանաւանդ ուղտերը։

—

Մեզ գրում են ՍԱԼԵԱՆԻՑ, որ կենսական անհրաժեշտ պիտոյքները սաստիկ թանգացել են. ցորենի մէկ խալվարը (25 պուդ) որ առաջ արժէր 10—15 րուբլ, այժմ արժէ 52 ր., գարին, որ առաջ արժէր 5—7 ր., այժմ արժէ 40 ր., գարմանի մի սայլը (20 պուդ), որ առաջ արժէր 1—2 ր., այժմ արժէ 20 ր., մսի ֆունտը, որ երբէք 4 կոպէկից աւելի չէ եղած, այժմ արժէ 12 կ., իւղի ֆունտը, որ 15 կ. արժէր, այժմ արժէ 60 կ., դրանց համեմատ թանգացել է և վառելիքը. ժողովուրդը բաւականանում է Մուղանի անապատից բերած եղէգներով, որ վառելիքի տեղ է գործածում։

—

Մենք դարձեալ ստացանք Շամախուց մի պատասխան «Մշակի» 36 համարում տպված «Մի հայ ուետարանականի» նկատողութիւնների դէմ. թէև յիշեալ պատասխանի մէջ մենք գտնում ենք մի քանի իրաւացի կէտեր, բայց որպէս առաջուց յայտնած էինք, աւելի բարւոք ենք համարում, որ այդ բանակռւին վերջ տրվի, և այս պատճառով նամակը թողեցինք անտիպ։

—

ՄԵՂՐԻ գիւղից մեզ գրում են, մինչդեռ ուրիշ քաղաքների և մինչև անգամ աննշան գիւղերի դրամատէրները փող են հաւաքում և հոգաբարձութիւններ են կազմում իրանց աղքատ հարևաններին օգնելու և հացը նրանց էժան գնով հայթայթելու համար,—ընդհակառակն Մեղրիի անգութ դրամատէրերը առաջուց պլտենալով հացի օրըստօրէ թանգանալը, աշխատեցին հաւաքել տեղային բոլոր ցորենները, որ այժմ կարողանան աւելի թանդ գնով վաճառել աղքատներին։ Ցորենի պուդը արժէ 4 րուբլ. բայց բազմաթիւ ընտանիքներ կան, որ այդ չորս րուբլին էլ չեն գտնում և ստիպված են իրանց հողերը ամ-

---

շողոքորթութիւնը, որին ամենևին չէր ճանաչում, որի հետ առաջին անգամ էր տեսնվում։ Նա ոչինչ չը պատասխանեց։ Էֆէնդին բռնելով նրա ձեռքը, ասաց.

—Յոյս ունեմ, որ դուք իրաւունք կը տաք համբուրվել ձեզ հետ, որպէս պօլսեցի, ես թոյլ եմ տալիս այդ խնդրել ձեզանից։ Հայրենիքիս երկար տարիների կարօտը ցանկանում եմ ձեզանից առնել։

Վարդանը, հեռու կանգնած, լուռ նայում էր այդ կոմեդիայի վրա։ Պ. Սալմանը չը գիտէր, թէ ինչպէս պէտք էր դուրս գալ իր նեղ դրութիւնից։ Այժմ էֆէնդին դարձաւ դէպի Վարդանը.

—Մօտ եկ, իմ խենթ բարեկամ, դու գիտես, որ ես երեխայի սիրտ ունեմ, մի րոպէ կը բարկանամ, միւս րոպէում կը մոռանամ բոլորը։ «Փորըդ իր թանին թթու չի ասի»։ Դու էլի իմն ես, թէ լաւ, թէ վատ, իմն ես։ Ես ամեն ինչ մոռացել եմ։ Տուր ինձ ձեռքդ։

Վարդանը հազիւ կարողացաւ զսպել իր բարկութիւնը։ Բայց մտածելով, որ էֆէնդու այդ բարեկամական արտայայտութիւնները առանց մի առանձին նպատակի չէին լինելու, մօտեցաւ նրան և ձեռքը տուեց։

Նա կրկին դարձաւ դէպի պ. Սալմանը։

—Ես խիստ բարկացած եմ ձեր դէմ, պ. Դուդուկջեան, ասաց նա իր խօսքերին աւելի լուրջ ձև տալով,—լսել էք թուրքի առածը՝ «տանուտէրի հետ առաջ տեսնվիր, յետոյ գիւղը կողոպտիր»։ Թօմաս էֆէնդին այդ երկրում մի մարդ է։ Եթէ դուք սկզբից ինձ հետ խորհուրդ արած լինէիք, ես ձեր բոլոր դիտաւորութիւնը այնպէս կը կարգադրէի, որ այսօր այս անախորժութիւնները չէին պատահի ձեզ։ Ա՛խ, ջահելներ, ջահելներ, լաւ սիրտ ունէք, բայց գործելու եղանակը չէք իմանում։ Ուղիղ չեմ ասում։

—Ես, իրաւ, չեմ հասկանում, թէ դուք ինչ բանի վրա էք խօսում, պատասխանեց պ. Սալմանը։

Էֆէնդին այնպէս ձևացրուց, որպէս թէ չը լսեց պ. Սալմանի խօսքերը, և երեսը շուռ տալով դէպի գիւղացիների խումբը, որոնք հեռու կանգնած սպասում էին նրան, ասաց.

—Ա՛խ, աւանակներ, աւանակներ, դուք երբ պիտի խելքի գաք։—Նա կրկին դառնալով դէպի պ. Սալմանը, շարունակեց.—Մարդ էլ իր ձեռքով իր աչքի լոյսը կը խաւարցնէ. դրանք (գիւղացիները) այդպէս են։ Ես այսօր լսեցի, ճշմարիտ ասեմ ձեզ, մազերս բիզ-բիզ կանգնեցան։ Մենք աշխատում ենք, որ դրանք դպրոց ունենան, ուսում առնեն, աչքները բացվի, կոյր չը մնան, աշխարհի չարն ու բարին ճանաչեն, բայց դրանք չեն հասկանում, էլի իրանց «էշն են քշում»...

«Մենք աշխատում ենք»... կրկնեց իր մտքում պ. Սալմանը, բայց ովքեր են այդ «մենքը», որ առանձին կերպով չեշտեց Թօմաս էֆէնդին։

Նա շարունակեց.

—Ես հոգով չափ ուրախացայ, երբ լսեցի ձեր դիտաւորութիւնների մասին, պ. Դուդուկջեան, և այս պատճառով դիմեցի ձեզ յայտնելու իմ առանձին շնորհակալութիւնը։ Մեր ժողովուրդը խաւարի մէջն է. պէտք է դուրս բերել նրան դէպի լոյս աշխարհ։ Դպրոցը միայն կը փրկէ նրան։ Մի քանի օր առաջ պատահած անկարգութիւնները թող չը վհատեցնեն ձեզ. ամեն բարի գործի սկիզբը դառնութեամբ է լինում։ Դուք իմ մէջ, որպէս ձեր հայրենակցի մէջ, կը գտնէք համակրութիւն և ձեռնտուութիւն։ Ընդունեցէք իմ փոքրիկ ծառայութիւնները։ Ես այսօր մի գործով գնում եմ մերձակայ գիւղը. առաւօտեան կը վերադառնամ, և ինքս անձամբ կը կանգնեմ, բաց անել կը տամ դպրոցների հիմքը։ Այստեղ ոչ ոք չի գտնվի, որ Թօմաս էֆէնդուն ընդդիմութիւն գործէ։

—Շնորհակալ եմ, էֆէնդի, պատասխանեց պ. Սալմանը,—դուք այնքան շատ զբաղմունքներ ունէք, որ ես չէի ցանկանայ խլել ձեր թանգագին ժամանակը։

—Այդ ոչինչ, ասաց կապալառուն մի առանձին բաւականութեամբ,—բարի գործի համար ես միշտ ժամանակ ունեմ։

Նա ձեռք տուեց երկու երիտասարդներին և հեռացաւ։

—Լիրբ... խաբեբայ... ասաց նրա ետևից Վարդանը։

—Կարելի է օգուտ քաղել այս տեսակ մարդերից, պատասխանեց պ. Սալմանը։

—Մի՞թէ հաւատում էք նրա խօսքերին։ Ով գիտէ, ինչ սատանայական նպատակներ ունի։

Երկու երիտասարդները արդէն հասել էին տէր Մարուքի տանը և ծեծում էին դուռը։

—Սիրուն ասեղներ... գոյն-գոյն թելեր... լաւ յուլուներ... լսելի եղաւ կաղ չարչու ձայնը, որ անց էր կենում միւս փողոցից։

—Վարդան, թողնենք այսօր տէրտէրի մօտ գնալը, ասաց նրան պ. Սալմանը։

—Ինչու, հարցրեց Վարդանը։

—Ինձ պէտք այդ չարչուց մի քանի բաներ գնել...

Վարդանը սկսեց ծիծաղել իր ընկերի անտեղի ցանկութեան վրա։

—Եկէք, ուրիշ բան կայ... ասաց նրան պ. Սալմանը, այնպիսի մի եղանակով, որ Վարդանը չէր կարող կասկածել նրա առաջարկութեան կարևորութեան վրա։

Երկու երիտասարդները թողեցին տէրտէրի տունը, անցան միւս փողոցը և հեռուից սկսեցին հետևել չարչուն։ Նրա ետևից ընկած էին մի խումբ գիւղական երեխաներ և գոռում էին.—Մեզ մաստաք տուր, մաստաք տուր։ Նա հանեց մի կտոր մաստաք և բաժանեց երեխաներին։

—Ես այդ մարդուն մի չարաթ առաջ տեսայ, այսպէս ման էր գալի Վանայ գիւղօրայքում, ասաց մի գիւղացի իր մօտ կանգնած հարևանին։

—Այդ չարչիները ամեն տեղ թափառում են, պատասխանեց հարևանը,—բայց ինչ սարսափելի դէմք ունի, նայիր, Գրիգոր, ես չէի ցանկանայ դրան գիշերով տեսնել, կարծես, չար սատանայ լինի։

Կաղ չարչին պտտելով բոլոր փողոցները, երբեմն կանչում էին նրան այս և այն տունը մի բան գնելու և ամբողջ ժամերով պահում էին, իսկ երբեմն հէնց փողոցի վրա բաց էին անել տալիս նրա արկղը, և գիւղացի կնիկները հաւաքված նրա շուրջը, երկար ու բարակ բազար էին անում։ Այսպէս, մինչև երեկոյ նա հազիւ կարողացաւ վերջացնել իր առևտուրը, և մութը պատել էր արդէն, երբ դուրս եկաւ գիւղից։ Նա թողեց ուղիղ ճանապարհը, որ տանում էր դէպի հարեան գիւղը, և սկսեց դիմել դէպի մի խրամ, որ բաւական խորն էր ընկած գարնան հեղեղներից, իսկ այժմ ցամաքել էր։ Նրա ընթացքի մէջ այժմ կարելի էր տեսնել մի նոր փոփոխութիւն. քայլերը դանդաղ չէին որպէս առաջ, որովհետև, ինչպէս երևում էր, շալակած արկղը սաստիկ ծանր էր։ Բայց այդ մարդը ամենևին կաղ չէր, թէև ցերեկով այնպէս էր ձևացնում։ Նա սկսեց իջնել խրամի մէջ։ Այնտեղ ցած դրեց իր բեռը, և ձախ ձեռքի երկու մատը շրթունքի վրա դնելով, խորհրդաւոր ձայնով մի քանի անգամ շւացրուց։ (Ձեռքի մնացած մատները կտրած էին)։ Քանի րոպէից յետոյ խրամի մէջ յայտնվեցան Վարդանը և պ. Սալմանը։ Վերջինը գրկեց չարչիին և երկար չէին բաժանվում միմեանցից։

—Հիմա նստենք, ասաց պ. Սալմանը,—պատմիր, լաւ առևտուր ունեցար...

—Շատ լաւ... պատասխանեց չարչին ուրախ ձայնով.—Վասպուրականի մեծ մասը հեղեղեցի իմ վաճառքներով...

—Ի հարկէ, առանց փողի...

—Առանց փողի... ես իմ վաճառքները ձրի էի բաժանում...

Վարդանը ապշած լսում էր երկու բարեկամների խօսակցութիւնը և ոչինչ չէր հասկանում։

—Հիմայ հասկանո՞ւմ ես, ասաց նրան պ. Սալմանը,—որ իմ բարեկամի արկղը ձեռնածուի արկղիկի նման երկու յատակ ունի։

—Հետաքրքիր է գիտենալ, թէ ֆոկուսի գլխաւոր յատակի մէջ ինչ էր թագցրած, հարցրեց Վարդանը։

—Զէնքեր...

Վարդանը այժմ հասկացաւ. չարչու ով և ինչ մարդ լինելը, որովհետև մի քանի օր առաջ նրա մասին լսել էր պ. Սալմանից, և ինքը նոյնպէս գրկեց նրան։

Այդ մարդը Մէլիք-Մանսուրն էր։

(կը շարունակվի)